

П. В. Киридон

НОМЕНКЛАТУРНИЙ АПАРАТ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ПОВОЄННОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ

У статті з'ясовується роль радянської правлячої номенклатури в тоталітарній політичній системі Української РСР від середини 1940-х до середини 1960-х років. Показано місце власне державного та господарського апаратів у їх взаємодії з партійними управлінськими органами. Обґрунтовується думка про підпорядкованість радянської номенклатури партійним комітетам, показано дійсний стан справ у правлячій верхівці республіки. Наводяться статистичні та фактичні дані стосовно органів, підпорядкованих Раді Міністрів республіки. Охарактеризовано номенклатурні особливості інституціоналізації Рад депутатів трудящих Української РСР повоєнного двадцятиріччя. Йдеться про відсутність справжньої демократії та волевиявлення народних мас у процесі формування радянської системи, її позірну сутність, що суперечило конституційним нормам та формально діючим законам. Виявлено факти, що підтверджують нездатність правлячої номенклатури сформуванню громадянське суспільство в умовах пізнього сталінізму і за доби обмеженої та непослідовної десталінізації.

Ключові слова: Українська РСР, Компартія (більшовиків) України, КПУ, тоталітарна політична система, Ради депутатів трудящих, Верховна Рада Української РСР, виконкоми Рад, партійно-державна номенклатура, державний апарат.

Масив праць заявленої проблеми, оприлюднених упродовж 1945 – 2015 рр., згрупований у межах історіографічних періодів. Нами враховується поділ наукових робіт, присвячених темі, що вийшли до 1991 р., на радянські та зарубіжні. За пострадянської доби в напрацюваннях учених виокремлюються українські, російські та зарубіжні наукові школи. Завжди зміни суспільної атмосфери справляли вплив на стан наукового життя, визначаючи зміст і характер історичних розробок.

Вітчизняні публікації, присвячені партійно-державній номенклатурі, що з'являлися за радянської доби, свідчать про їхню неспроможність об'єктивного висвітлення стану управлінських структур через комуністичну ідеологізацію науки та відсутність у істориків доступу до достовірних матеріалів.

На зміст пострадянської історичної літератури впливали реалії, породжені процесами десталінізації та декомунізації суспільної свідомості, котрі набули розвою за доби незалежності. На зміну пануючій в історіографії тенденції ілюстрування відібраними фактами правильності партійних ухвал, коли пошукова діяльність учених мала відбуватися не як така, а з політичною метою, прийшла

окреслена сучасністю основна тенденція вітчизняної історіографії (у тому числі в трактуванні явища партійно-державної номенклатури), зумовлена чинниками методологічного гатунку.

В історіографічному просторі України нині спостерігається творення такого наукового проекту, котрий впливає з нової парадигми історії. Щоправда, звільнення науковців від стереотипів радянської ери відбувається в умовах непослідовного й непевного формування уявлень вчених щодо дослідження історії України.

Одним із напрацювань сучасної історіографії слід визнати констатацію нею того, що партійно-державна номенклатура була суспільним явищем, котре треба розглядати в тісному зв'язку з системою радянської влади. Вона стала схемою існування політичного режиму, котра ніби всотувала функціонерів управлінських апаратів, які виділялися завдяки характеристикам, що були на часі.

Тоталітарна сутність компартійно-радянського механізму управління продукувала політичну систему, базовану на диктатурі керівної партії. На переконання лідера комуністів В. Леніна, остання означає не що інше, як нічим не обмежену, ніякими законами, ніякими абсолютно правилами не зв'язану владу, що безпосередньо на насильство спирається [9, с. 364]. Осердям такої політичної системи виступала Комуністична партія. Проте тоталітарний режим містив і структуру виборних, формально демократичних органів – Рад депутатів трудящих. Виконавчу владу представляв уряд (Рада Народних Комісарів / Рада Міністрів). Підконтрольні більшовицькій партії радянські органи функціонували як її державна гілка й були органічною складовою номенклатурної політичної системи СРСР, на котру покладалися законодавчий і виконавчий супровід комуністичної системи владарювання.

Реальною перспективою повоєнного державотворення могла стати еволюція системи рад у напрямку громадянського суспільства. Але комуністи включили ради в коло диктатури партії, котра гарантувала верховенство останньої, точніше її апаратних утворень. Головним призначенням Рад депутатів трудящих стало виконання вказівок і рішень партії, нормативно-правове оформлення заходів влади, юридичне забезпечення всіх політично значимих дій Комуністичної партії. За таких умов Верховна Рада по суті лише імітувала корисну діяльність [21, с.122]. Далекою від належної була роль рад нижчих ланок, котрі функціонували в підконтрольному партійним комітетам полі. Особливо відчутним виглядало безправ'я рад обласного рівня. Після війни їхня діяльність остаточно втратила політичне навантаження [11, с.17].

Разом із тим роль рад у тоталітарній системі не слід вважати суто декоративною. У тандемі партія-ради обидві складові розрізнялися не лише зовнішніми ознаками та формальними характеристиками. Насправді ці суб'єкти були органічними компонентами тоталітарного владного механізму, котрий функціонував у Радянському Союзі, витворивши альтернативний капіталістичному світові цивілізаційний проект і намагаючись нав'язати його людству. Отже, із огляду на сказане слід вести мову не про злиття партійно-державних структур у єдиний механізм, а про специфіку системи управління в країні, монополюю

керованій однією партією, котра, проте, успішно маскувала власну тоталітарну сутність демократичними державними формами (головні з них – ради). Вони не були поза грою, адже на ради покладалася значна частина виконавсько-управлінської роботи у країні загалом і в регіонах зокрема. Ради депутатів трудящих визначальним чином демонстрували народовладдя, створюючи ілюзію долучення громадян до державних справ. Підпорядкованість радянських структур партійним реалізовувалася переважно через механізми номенклатурної організації.

Таким чином, є потреба висвітлити основні характеристики діяльності номенклатури в апаратах держави – радах та урядових структурах різних рівнів Української РСР – протягом повоєнного часу. Метою статті видається обґрунтування думки щодо провідної ролі номенклатурних утворень у діяльності державних органів та аналіз становища апаратів радянських структур.

В Українській РСР партійний диктат щодо державних утворень здійснювався двома методами. Перший полягав у формуванні в кожній радянській структурі групи (фракції) комуністів, яка обстоювала лінію КПУ під час вирішення (не обов'язково колегіального) будь-яких питань. Іншим методом підпорядкування державних установ стало включення всіх їхніх керівних посад у номенклатурний перелік, що складався, контролювався і змінювався відповідним партійним комітетом.

Коли йшлося про радянські органи, посади в яких здебільшого були виборними, діяла тотальна система рекомендацій: тільки партійний орган мав право пропонувати кандидатуру (як правило, безальтернативну) на певну відповідальну посаду, а далі він же домагався позитивного голосування за неї. Стосовно невиборних установ та організацій, підпорядкованих урядові, діяла практика номенклатурних призначень. Тільки схвалені комітетом партії кандидатури могли обіймати посади урядового спектру, хоча й відбувалося оформлення відповідного наказу міністерським начальством. Так само кадри переміщалися і звільнялися. Отже, фактично призначеннями відали парткоми.

Партія здійснює керівництво, а держава і всі органи та організації управляють, перебуваючи під партійним керівництвом. Роль Комуністичної партії полягає в тому, що вона управляє державою, громадськими організаціями і через них – усіма процесами будівництва соціалізму і комунізму, – так, дещо прямолінійно, проте переконливо визначав сутність політичної партійної першості радянський дослідник [10, с.19]. Наше завдання в керівництві Радами полягає в тому, щоб посилити контроль за їхньою діяльністю, усунути практику підміни та дрібної опіки цих органів; підкріпити їх кадрами; досягти посилення зв'язку депутатів із виборцями, – казав 1958 року перший секретар ЦК КПУ П. Шелест [16, с.213]. Такі настанови визначали провідні напрями партійної співпраці з радянськими органами.

Крім того, утручання в роботу рад виражалося у створенні в них комуністичної більшості, прямій участі партії в кадровій практиці, контролі та керівництві стосовно діяльності виконкомів рад, політико-правових дія парткомів (періодичні ухвали комітетів КПУ з оцінкою роботи рад), спільних (КПУ і ви-

конкомів відповідного рівня) постановою, безпосередній праці комуністів у рада. Тому природним видається зростання числа комуністів серед депутатів усіх рівнів. За підрахунками М. Гудзь, в Українській РСР відсоток членів КПУ в радах змінювався так: 1953 рік – 36,9%, 1959 – 43,9%, 1965 – 46,3%. У виконкомах рад показник присутності комуністів змінювався ще переконливіше: 1953 рік – 49,5%, 1959 – 68,5%, 1965 – 73,4% [3, с.32, 33, 39]. Щоправда указані зміни відбувалися за об'єктивних умов зростання серед населення чисельності комуністів загалом.

На фоні домінування партійців у радах вражає низька ефективність діяльності там партгруп. Оскільки їхній статус був тимчасовим, секретарі місцевих парткомів, як правило, не вважали за потрібне навіть приходити на збори таких груп [3, с.69].

Безпосередній вплив на діяльність державних органів комуністи здійснювали завдяки ідеологічній роботі серед радянських працівників та ініційованим партією удосконаленням структури й роботи державних органів [8, с.181-182]. Під впливом Й. Сталіна від середини 1940-х років розвиток радянської державності дедалі більше розглядався як першорядна задача нової архітектоники політичної системи [17, с.8], тому він потребував належного ідеологічного супроводу, а посилення ролі рад вважалось ідентичним нарощуванню впливу управлінського апарату.

Охарактеризуємо номенклатурні особливості інституціоналізації Рад депутатів трудящих Української РСР повоєнного двадцятиріччя. 1946 року в республіці функціонували 25 обласних, 13 окружних, 77 міських, 82 районні у містах, 743 районні сільські, 452 селищні та 13 тис.952 сільські ради [27, с.65]. Їхні виконкоми були значним номенклатурним потенціалом, від задіяння якого залежало функціонування апаратних схем політичної системи УРСР.

Після війни через слабкий вплив депутатського корпусу виконкоми рад практично узурпували владу. Сесії рад скликалися нерегулярно і майже не впливали на ситуацію. Згідно з Конституцією УРСР такі зібрання на районному рівні мали відбуватися не рідше шести разів на рік, у містах, селищах і селах – одного разу на місяць. Проте графіки часто ігнорувалися. Обстеження в Дніпропетровській області показало, що протягом 1946 року міськвиконком обласного центру скликав 4 сесії, Дніпродзержинська – 2, а 5 районних виконкомів обмежилися однією сесією. У 10 міських і районних радах 1947 року сесій не було взагалі [6].

Радянські номенклатурні списки, підконтрольні ЦК КП(б)У, тоді не були стабільними. У перші повоєнні роки до них уходило 1 тис.720 вищих посад працівників державних установ. Понад половину складали голови виконкомів обласних, районних і міських рад та їхні заступники, решту представляли керівники сільських і селищних рад. Іншу категорію формували республіканські міністри та їхні заступники, а також керівники великих управлінь, у тому числі структур КДБ та МВС, прокурори. Близько 40 позицій радянських працівників уходило до обкомівських списків [24, арк. 146]: голови, їхні заступники, секретарі виконкомів області, району, міста. Наприклад, Полтавський обком КПУ

у середині 1950-х років контролював за номенклатурним списком близько 100 радянських керівників [4, арк. 2].

Крім основних номенклатурних списків, вівся відбір резервістів. До резерву кандидатів на державні посади в ЦК КП(б)У 1947 року потрапили 160 осіб. У цілому, у державному номенклатурному полі перебувало близько 2,4 тис. назв [25, арк. 65-66]. Таких кадрових ресурсів було недостатньо, адже наприкінці 1940-х років номенклатура облвиконкомів республіки зросла до 11 тис. одиниць, райвиконкомівські списки містили понад 51 тис. назв. Скорочення цих списків по війні не сталося [21, с.162]. Отже, слід констатувати відставання радянського будівництва в номенклатурному супроводі.

Змінюваність кадрів у державних структурах залишалася високою, склавши 1950 року 41% [21, с.55]. У повоєнні часи становище в органах партійної та державної влади було схожим, оскільки розмежування повноважень між ними, рівень компетенції, окресленість функціонального призначення видавалися доволі розмитими й непевними. Номенклатурні страти партійних і радянських утворень залишалися стереотипними. Органам держави всіх ієрархічних рівнів були притаманні аналогічні партійним кількісно-якісні характеристики, подібні розбудови, ідентичні проблеми функціонування.

Від 1953 року М. Хрущов усіляко намагався посилити роль парткомів, роблячи це з різних позицій, проте деякий час такому курсу перечили соратники першого секретаря партії, що перебували на державних посадах. Позиції сторін виглядали не переконливими, надто прозоро проглядалася боротьба за владу. Зрештою перемога М. Хрущова об'єктивно означала вивіщення партійної номенклатури над державною. На нашу думку, М. Хрущов, піднісши парткоми над радами, сприяв розширенню господарських повноважень партійних комітетів. Хоча державній владі й надавалося відповідної ваги, реальні функції радянських установ поступово перетікали в кабінети комітетів КПУ. Так, секретар Дрогобицького обкому скаржився 1948 року, що він працює методами воєнного часу, підмінюючи радянські та господарські органи, виховуючи в них безвідповідальних нероб [26, арк. 129]. Переважно таким способом (підміна функцій радянських структур) зміцнювали роль номенклатури ВКП(б) / КПРС на регіональному рівні.

Згодом передовсім зусиллями М. Хрущова у суспільній свідомості та номенклатурній апаратній практиці оформилася парадоксальна установка: нарощувати роль партійних органів, не применшуючи впливу державних структур. Сталося одержавлення партії: вона набирала політичної ваги, не послаблюючи статусу радянських органів. Не знесилювати ради, а підпорядковувати собі – так можна сформулювати партійну тактику. В Українській РСР, оскільки КПУ бралася за виконання управлінських функцій радянсько-урядового поля, вона фактично вросла в систему влади, стаючи її визначальним елементом. Розмежування функцій партійних і державних установ зводилося до уточнення повноважень. Отже, послідовно інституціоналізувалося системне дублювання партійними органами державних установ.

Востаннє претензії радянського апарату на самостійність було продемонстровано на початку 1953 року, коли постановою уряду розширили повноваження міністрів [5, с.316]. Надалі першість упевнено тримали партійні комітети. Найважливіші питання вирішували в ЦК, де зосереджувалася вища влада. Так, протягом 1956 – 1960 років у ЦК КПРС питання керівництва народним господарством розглядалися 37 разів, підвищення матеріального та культурного рівня життя трудящих – 24 рази, радянського будівництва та зміцнення соціалістичної законності – 8 разів [2, с.95]. Із цього випливала константа: у політичному керівництві країни прерогатива належала Президії ЦК, але не Раді Міністрів. Подібним чином формувалися номенклатурні центри ваги в регіонах.

Державна номенклатура була затребувана в галузі виробничо-управлінської роботи, із чого випливало зосередження зусиль радянсько-урядових структур на соціально-економічних проблемах. Їхні органи було вмонтовано в тоталітарні механізми влади, із визначенням для них позаполітичних галузей відповідальності. Ця сфера діяльності виявилася для держноменклатури цілком придатною в реалізації претензій на адекватний розподіл владних функцій із партійною номенклатурою. Саме таку роль радам депутатів трудящих було відведено в політичній системі.

Поряд із тим постійно зверталася увага на відповідальність виконкомів Рад депутатів трудящих за стан справ у народному господарстві та соціальній сфері конкретної місцевості. Хоча контроль парткомів над державно-виробничим будівництвом практично не зменшувався, безпосередня відповідальність за перебіг соціально-економічних процесів частіше покладалася на радянську номенклатуру. Партійні підрозділи від середини 1950-х рр. здебільшого задовольнялися політичною присутністю в радянських установах, що відповідало тоталітарним уявленням про контроль над структурами влади. Цього було достатньо для проведення в радах партійної лінії.

Конституційний статус, демократичний фасад функціонування обраних народом рад не могли змінити їхнього фактичного відсторонення від політичних процесів. Штучність владної ваги радянських органів була очевидною, адже вплив, повноваження, активність, значимість рад усіх рівнів визначалися їхньою підпорядкованістю партійним комітетам. Особистість у сфері державних органів управління мала мінімальні шанси реалізуватися з політичної точки зору поза номенклатурою партійних комітетів. Кар'єра радянського чиновника мала бути суголосною частоті та діапазону дій номенклатури партії, яка інтегрувала індивіда в роботу заради функціонування соціального ладу [1, с.151].

Окреслений напрям кадрової політики всіляко культивувався центральною владою. У повсякденній практиці йшлося про використання переважно адміністративних важелів у співпраці партії з органами влади, особливо на регіональних рівнях. Секретар ЦК ВКП(б) А. Жданов, критикуючи 1948 року недбалу господарську діяльність обласних та районних комітетів, закликав брати приклад із ЦК ВКП(б), котрий керує всіма справами. Керує Політбюро, воно охоплює всі галузі: і господарську, і політичну, і міжнародну ... Я вва-

жаю, що будь-яке рішення райкому буде тим авторитетнішим, чим більше питань він підготує для відповідних радянських органів... [18, с.259 – 260].

А. Жданову вторив М. Хрущов, наполягаючи на пріоритетності місцевих апаратів: Парти́йне керівництво – це свята святих... Я прямо заявляю: якщо обкоми партії не вимагатимуть від районних партійних комітетів утрочання в усе, що знаходиться на їхній території, якщо перелому не буде, ми таких керівників обласних і районних комітетів партії будемо карати аж до виключення з партії, як за порушення директив нашої партії [12, с.223]. Отже, тиск парткомів на радянські форми визначався як політична задача. Парти́йний диктат у державних структурах не лише заохочувався, а й трактувався як найважливіший показник управлінської діяльності ВКП(б) / КПРС.

Проблеми, які впливали з юридичної невизначеності командного ставлення партійних органів до радянських, у роки пізнього сталінізму провокували пошук варіантів розділення компетентності партійної та державної форм політичної системи. У серпневій 1946 року постанові ЦК ВКП(б) вимагалось: Боротися з фактами зрощування партійного апарату з державними й господарськими апаратами, викорінювати практику преміювання господарськими керівниками партійних і радянських працівників, що ставить останніх у залежність від господарників [13]. Подібні рішення приймалися впродовж наступних років. Проте розмежування функціональних призначень партійних і державних органів у політичній системі, що її вивершили комуністи, могло бути хіба що номінальним, адже монополія партії на владу означала її одержавлення. Власне ВКП(б) / КПРС була суб'єктом політичної диктатури в тоталітарно організованому суспільстві і не особливо переймалася статусом рад, які розглядалися як складова монолітного політичного механізму.

В Українській РСР (єдиній республіці Радянського Союзу) до березня 1947 року суміщалися посади голови Ради Міністрів і першого секретаря партії (М. Хрущов), що раніше виправдовувалося специфічними умовами війни [23, арк. 3]. Надалі партійна та радянська влада республіки очолювалися різними діячами, проте Верховна Рада та уряд залишалися другорядними елементами номенклатурної системи, покликаними для нормативного оформлення ухвал, що спочатку приймалися в партійних кабінетах, та їх виробничого супроводу. Державні структури позиціонувалися поза політичною сферою, оскільки вони лише виконували рішення партійного керівництва.

Щоправда очільники країни не забували демагогічно нагадувати про конституційну неупередженість партії стосовно законодавчих і виконавчих прерогатив Верховної Ради та уряду. На XIX з'їзді КПУ 1956 року перший секретар ЦК О. Кириченко закликав: покінчити з практикою підміни партійними комітетами радянських та господарських органів. Подібна практика і є однією з причин фактів бюрократизму та безвідповідальності в деяких ланках державного апарату [15].

Риторична традиція апелювати до усамостійнення радянських органів (усупереч практиці) підтримувалася роками. Постанова ЦК КПРС 22 січня

1957 року констатувала втручання парткомів в адміністративно-розпорядчу діяльність радянських структур, підміну їх у розв'язанні господарських питань: Правильне керівництво Радами з боку партійних комітетів, перш за все, полягає в зміцненні радянських органів досвідченими, підготовленими та ініціативними працівниками, здатними на ділі здійснювати лінію партії. ... Необхідно також покінчити з практикою кооптації на виборну роботу в Ради й звільнення радянських працівників без рішення рад депутатів трудящих [14].

Роль Верховної Ради зменшувалася і через підміну її основних функцій власним виконавчим органом. Президія (як на рівні СРСР, так і в республіках), відповідно до Конституції, була інстанцією, котра обиралася Радою й була їй підзвітною. Фактично ж Президія стояла над Радою, мала право на її розпуск, контролювала уряд, генерального прокурора, Верховний суд [7, с.182]. Вона (складалася з 50 осіб) у політичному сенсі важила більше, ніж Верховна Рада УРСР (415 депутатів). На нижчих щаблях відповідним чином номенклатурна влада визначалася виконавчими комітетами (обласна ланка – до 20, районна – до 10, міська – близько 15, сільська, селищна – 10-11 осіб [22, арк. 40-41]). Отже, не ради як державні органи, а виконавчі комітети займалися конкретною управлінською роботою.

Покликані забезпечувати оперативне управління, виконками рад усіх рівнів фактично стали керівними центрами. Служби виконавчих комітетів, котрі включали помічників, інструкторів, референтів, технічних секретарів тощо, супроводжували діяльність голови, його заступника і секретаря ради. У кожній ланці лінійного (підлеглий має одного начальника) управління створювалося своєрідне ядро, де збиралися фахівці з певних напрямів державної роботи. Вони готували рішення рад, які потім затверджувалися сесіями та передавалися до виконання нижчим лінійним ланкам. Такі штаби за природою функціонування мали тенденцію до усамостійнення щодо колегіального органу [20, с. 75, 84]. Отже, ідеться про номенклатурну схему розбудови виконкомівських структур. Завдяки цьому радянські апарати підпорядкували представницькі утворення, вирішували питання компетенції рад, залишаючи за останніми формальне візування підготовлених ухвал. Самі виконкоми залежали від партійних комітетів, були апаратними посередниками між КПРС і радами.

Таким чином, номенклатурна організація влади в державному секторі політичної системи функціонувала, виходячи з того, що партія використовувала радянські форми для реалізації власної політичної програми. 1957 року було здійснено спробу врегулювати повноваження місцевих рад та їхніх структурних підрозділів: Президія Верховної Ради УРСР ухвалила відповідне положення [19]. Проте перегляду практики апаратного диктату в радах так і не відбулося, зберігалася відпрацьована схема взаємин парткомівської номенклатури з апаратами радянських виконавчих комітетів, котрі майже не залежали від рад.

Список використаних джерел:

1. Афанасьев М. Н. Клиентелизм и российская государственность: Исследование клиентарных отношений, их роли в эволюции и упадке прошлых форм российской государственности, их влияния на политические институты и деятельность властвующих групп в современной России. – 2-е изд., доп. / М. Н. Афанасьев. – М.: Московский общественный научный фонд, 2000. – 318 с.
2. Барановська Н. П. Зміна засад тотального партійного контролю за суспільством у добу М. С. Хрущова / Н. П. Барановська // М. С. Хрущов і Україна: матеріали наукового семінару, присвяченого 100-річчю від дня народження М. С. Хрущова (Київ, 14 квітня 1994 р.) / Інститут історії України НАНУ. – К.: ІнУ НАНУ, 1995. – С. 93 – 99.
3. Гудзь М. В. Ради депутатів трудящих України в 1953 – 1964 роках: Дисертація ... канд. іст. наук. – К., 1992.
4. Держархів Полтавської обл., ф. 15, оп. 2, спр. 1560.
5. История государственного управления в России: Учебник. Изд. 3-е / Под общ. ред. проф. Р. Г. Пихои. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 384 с.
6. Корецкий М. Регулярно и по-деловому проводит сессии местных Советов / М. Корецкий // Днепровская правда. – 1947. – 15 июля.
7. Коржихина Т. П. История государственных учреждений СССР. Учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности История / Т. П. Коржихина. – М.: Высшая школа, 1986. – 399 с.
8. Корнеева Н. В. О некоторых формах партийного руководства Советами в период семилетки / Н. В. Корнеева / Коммунистическая партия Украины – боевой отряд в борьбе за построение социализма и коммунизма. Республиканская научная конференция работников кафедр истории КПСС вузов Украинской ССР (25 – 28 июня 1968 г.). – Днепропетровск: [б. и.], 1968. – С. 181 – 182.
9. Ленін В. І. До історії питання про диктатуру (Замітка) // Повн. збір. тв. – Т. 41. – К.: Політвидав України, 1974. – С. 361 – 372.
10. Мартанус Р. В. Социальное управление: кадры и кадровая политика / Р. В. Мартанус. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 142 с.
11. Молдавська Т. І. Обласні Ради депутатів трудящих у системі владних відносин радянського суспільства у 1947 – 1990 рр. (на прикладі південних областей УРСР): автореф. ... дис.канд. іст. наук / Т. І. Молдавська. – Запоріжжя, 2010.
12. Никита Сергеевич Хрущев. Два цвета времени: Документы из личного фонда Н. С. Хрущева: В 2-х томах; Открытый архив: Справочник опубликованных документов по истории России XX века из государственных и семейных архивов (по отечественной журнальной периодике и альманахам. 1985 – 1996 гг.) / Сост. И. А. Кондакова. 2-е изд, доп. и испр. – М.: РОССПЭН, 1999. – 303 с.
13. О решении ЦК ВКП(б) по отчету ЦК КП(б)У О подготовке, отборе и распределении руководящих партийных и советских кадров в Украинской партийной организации. Постановление пленума ЦК КП(б)У. 15 – 17 августа 1946 года // КПУ в резолюциях. : Т. 2. 1941 – 1976. – К.: Политиздат Украины, 1977. – С. 175.

14. Об улучшении деятельности Советов депутатов трудящихся и усилении их связей с массами. Постановление ЦК КПСС. 22 января 1957 г. // КПСС в резолюциях ...: Т. 9. – С. 163 – 164.
15. Отчетный доклад ЦК КП Украины XIX съезду Компартии Украины. Доклад секретаря ЦК КПУ А. И. Кириченко 18 января 1956 г. // Правда Украины. – 1956. – 20 января.
16. Петро Шелест: Справжній суд історії ще попереду. Спогади, щоденники, документи, матеріали / упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін.; за ред. Ю. Шаповала. – К.: Генеза, 2003. – 808 с.
17. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / Відп. ред. В. М. Даниленко: У 3-х частинах. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – Ч. 1, 2. – 351 с., Ч. 3. – 336 с.
18. Политбюро ЦК ВКП(б) и Совет Министров СССР. 1945 – 1953 / Составители О. В. Хлевнюк, Й. Горлицкий, Л. П. Кошелева, А. И. Мизюк, М. Ю. Прозуменщиков, Л. А. Роговая, С. В. Солюкова. – М.: РОССПЭН, 2002. – 656 с.
19. Про положення про місцеві Ради та постійні комісії місцевих Рад депутатів трудящих Української РСР. Постанова Президії Верховної Ради УРСР 31 травня 1957 р. / Хронологічне зібрання законів. – Том четвертий. – С. 168 – 189.
20. Совершенствование аппарата управления областного Совета народных депутатов / Бутко И. Ф., Чалый П. Ф. и др. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 75, 84.
21. Тимцуник В. І. Реформування системи влади та державного управління в УРСР (1953 – 1964 рр.) / В. І. Тимцуник. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 400 с.
22. Центральний державний архів органів вищої влади та управління України, ф. 1, оп. 16, спр. 81.
23. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф. 1, оп. 1, спр. 734.
24. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1486.
25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 45, спр. 586.
26. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 45, спр. 590.
27. Юрчук В. І. Боротьба КП України за відбудову і розвиток народного господарства (1945 – 1952 рр.) / В. І. Юрчук. – К.: Політвидав України. – 1965. – 256 с.

References

1. Afanas'ev M. N. Klyentelyzm y rossiyskaya hosudarstvennost': Yssledovanye klyentarnykh otnoshenyy, ykh roly v evolyutsyy y upadke proshlykh form rossiyskoy hosudarstvennosty, ykh vlyuyanyya na polytycheskye ynstytuty y deyatelnost' vlastvuyushchykh hrupp v sovremennoy Rossyy. – 2-e yzd., dop. / M. N. Afanas'ev. – М.: Moskovskyy obshchestvennyy nauchnyy fond, 2000. – 318 s.
2. Baranovs'ka N. P. Zmina zasad total'noho partiynoho kontrolyu za suspil'stvom u dobu M. S. Khrushchova / N. P. Baranovs'ka // M. S. Khrushchov i Ukrayina: materialy naukovooho seminaru, prysvyachenooho 100-richchyu vid dnya narodzhennya M. S.

- Khrushchova (Kyiv, 14 kvitnya 1994 r.) / Instytut istoriyi Ukrayiny NANU. – K.: InIU NANU, 1995. – S. 93 – 99.
3. Gudz' M. V. Rady deputativ trudyashchykh Ukrayiny v 1953 – 1964 rokakh: Dysertatsiya ... kand. ist. nauk. – K., 1992.
 4. Derzharkhiv Poltavs'koyi obl., f. 15, op. 2, spr. 1560.
 5. Ystoryya hosudarstvennoho upravlenyya v Rossyy: Uchebnyk. Yzd. 3-e / Pod obshch. red. prof. R. H. Pykhoy. – M.: Yzd-vo RAHS, 2001. – 384 s.
 6. Koretsky M. Rehulyarno y po-delovomu provodyt' sessyy mestnykh Sovetov / M. Koretsky // Dneprovskaya pravda. – 1947. – 15 yulya.
 7. Korzhykhyna T. P. Ystoryya hosudarstvennykh uchrezhdenyy SSSR. Ucheb. dlya studentov vuzov, obuchayushchyksya po spetsyal'nosti Ystoryya / T. P. Korzhykhyna. – M.: Vysshaya shkola, 1986. – 399 s.
 8. Korneeva N. V. O nekotorykh formakh partyynoho rukovodstva Sovetamy v peryod semyletky / N. V. Korneeva / Kommunistycheskaya partyya Ukrayny – boevoj otryad v bor'be za postroyeniye sotsyalyzma y kommunyzma. Respublykanskaya nauchnaya konferentsyya rabotnykov kafedr ystoryy KPSS vuzov Ukraynskoy SSR (25 – 28 yyunya 1968 h.). – Dnepropetrovsk: [b. y.], 1968. – S. 181 – 182.
 9. Lenin V. I. Do istoriyi pytannya pro dyktaturu (Zamitka) // Povn. zibr. tv. – T. 41. – K.: Polityvdav Ukrayiny, 1974. – S. 361 – 372.
 10. Martanus R. V. Sotsyal'noe upravlenye: kadry y kadrovaya polytyka / R. V. Martanus. – M.: Yzd-vo MHU, 1986. – 142 s.
 11. Moldavs'ka T. I. Oblasni Rady deputativ trudyashchykh u systemi vladnykh vidnosyn radyans'koho suspil'stva u 1947 – 1990 rr. (na prykladi pivdennykh oblastey URSSR): avtoref. ... dys. kand. ist. nauk / T. I. Moldavs'ka. – Zaporizhzhya, 2010.
 12. Nykyta Serheevych Khrushchev. Dva tsveta vremeny: Dokumenty yz lychnoho fonda N. S. Khrushcheva: V 2-kh tomakh; Otkrytyy arkhyv: Spravochnyk opublikovannykh dokumentov po ystoryi Rossyy XX veka yz hosudarstvennykh y semeynykh arkhyvov (po otechestvennoy zhurnal'noy peryodyke y al'manakh. 1985 – 1996 hh.) / Sost. Y. A. Kondakova. 2-e yzd, dop. y yspr. – M.: ROSSPƏN, 1999. – 303 s.
 13. O reshenyy TsK VKP(b) po otchetu TsK KP(b)U O podhotovke, otbore y raspredelenyy rukovodyashchykh partyynykh y sovet'skykh kadrov v Ukraynskoy partyynoy orhanyzatsyy. Postanovlenye plenuma TsK KP(b)U. 15 – 17 avhusta 1946 hoda // KPU v rezolyutsiyakh. .: T. vtoroy. 1941 – 1976. – K.: Polytyzdat Ukrayny, 1977. – S. 175.
 14. Ob uluchshenyy deyatel'nosti Sovetov deputatov trudyashchykhsya y usylenyy ykh svyazey s massamy. Postanovlenye TsK KPSS. 22 yanvary 1957 h. // KPSS v rezolyutsiyakh ...: T. 9. – S. 163 – 164.
 15. Otchetnyy doklad TsK KP Ukrayny KhIKh s'ezdu Kompartyi Ukrayny. Doklad sekretarya TsK KPU A. Y. Kyrychenko 18 yanvary 1956 h. // Pravda Ukrayny. – 1956. – 20 yanvary.
 16. Petro Shelest: Spravzhniy sud istoriyi shche poperedu. Spohady, shchodennyky, dokumenty, materialy / uporyad.: V. Baran, O. Mandebura ta in.; za red. Yu. Shapovala. – K.: Geneza, 2003. – 808 s.
 17. Povoyenna Ukrayina: narysy sotsial'noyi istoriyi (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.): Kolektyvna monohrafiya / Vidp. red. V. M. Danylenko: U 3-kh

- chastynakh. – K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2010. – Ch. 1, 2. – 351 s., Ch. 3. – 336 s.
18. Polytbyuro TsK VKP(b) y Sovet Mynystrov SSSR. 1945 – 1953 / Sostavytely O. V. Khlevnyuk, Y. Horlytsky, L. P. Kosheleva, A. Y. Myzyuk, M. Yu. Prozumenshchykov, L. A. Rohovaya, S. V. Solyukova. – M.: ROSSPЭN, 2002. – 656 s.
 19. Pro polozhennya pro mistsevi Rady ta postiyni komisiyi mistsevykh Rad deputativ trudyashchykh Ukrayins'koyi RSR. Postanova Prezydiyi Verkhovnoyi Rady URSR 31 travnya 1957 r. / Khronolohichne zibrannya zakoniv. – Tom chetvertyu. – S. 168 – 189.
 20. Sovershenstvovanye apparata upravlenyya oblastnoho Soveta narodnykh deputatov / Butko Y. F., Chalyy P. F. y dr. – K.: Naukova dumka, 1986. – S. 75, 84.
 21. Tymtsunyk V. I. Reformuvannya systemy vlady ta derzhavnoho upravlinnya v URSR (1953 – 1964 rr.) / V. I. Tymtsunyk. – K.: Vyd-vo NADU, 2003. – 400 s.
 22. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv orhaniv vyshchoyi vlady ta upravlinnya Ukrayiny, f. 1, op. 16, spr. 81.
 23. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob"yednan' Ukrayiny (dali TsDAHO Ukrayiny), f. 1, op. 1, spr. 734.
 24. TsDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 24, spr. 1486.
 25. TsDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 45, spr. 586.
 26. TsDAHO Ukrayiny, f. 1, op. 45, spr. 590.
 27. Yurchuk V. I. Borot'ba KP Ukrayiny za vidbudovu i rozvytok narodnoho hospodarstva (1945 – 1952 rr.) / V. I. Yurchuk. – K.: Polityvdav Ukrayiny. – 1965. – 256 s.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2015 р.

П. В. Киридон

Номенклатурный аппарат советских органов Украинской ССР послевоенного двадцатилетия

В статье раскрывается роль советской правящей номенклатуры в тоталитарной политической системе Украинской ССР середины 1940 – середины 1960-х гг. Показано место государственного и хозяйственного аппаратов в их взаимодействии с партийными управленческими органами. Обосновывается мнение о подчинении советской номенклатуры партийным комитетам, определено действительное положение дел в правящей верхушке республики. Характеризуются номенклатурные особенности институционализации советов депутатов трудящихся Украинской ССР послевоенного двадцатилетия. Показано отсутствие действительной демократии и изъявления воли народа в процессе формирования советской системы, ее мнимое соответствие конституционным нормам и формально действующим законам. Преданы гласности факты, подтверждающие несостоятельность правящей номенклатуры в процессе

формирования гражданского общества в условиях позднего сталинизма, ограниченной и непоследовательной десталинизации.

Ключевые слова: Украинская ССР, Компартия (большевиков) Украины, КПУ, тоталитарная политическая система, Советы депутатов трудящихся, Верховный Совет Украинской ССР, исполкомы Советов, партийно-государственная номенклатура, государственный аппарат.

P. Kyrydon

Nomenclature apparatus of the Soviet bodies of the Ukrainian SSR at the period of postwar twenty years

The role of the Soviet ruling nomenclature in a totalitarian political system of the Ukrainian SSR from the middle of 1940s to the middle of 1960s is revealed in the article. The place of public and commercial apparatus in their interaction with party management units is shown. The thought about the subordination of the Soviet nomenclature to party committees is substantiated, the true state of affairs in the ruling elite of the Republic is revealed. Statistical and factual data on the bodies subordinate to the Council of Ministers of the Republic are presented. The lack of true democracy and the will of masses in the formation of the Soviet system is shown. The evidence of the inability of the ruling nomenclature to form civil society in terms of late Stalinism and the era of limited and inconsistent de-Stalinization is revealed. The author shows the artificiality of the Soviet ruling bodies and criticizes the practice of party-Soviet nomenclature in the sphere of state construction.

Key words: Ukrainian SSR, Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine, the Communist Party of Ukraine, totalitarian political system, Councils of People's Deputies, Supreme Council of the Ukrainian SSR, executive committees of the Soviets, party-state nomenclature, state apparatus.